

TOPLUMSAL BİR OLGU OLARAK YOKSULLUK

Muammer AK*

Özet:Yoksulluk günümüzün en büyük sosyal sorunlarından biridir ve gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş ülkelerin karşı karşıya olduğu temel sorunların başında gelmektedir.Yoksulluğun literatürde, herkes tarafından kabul edilen, net bir tanımı yapılamamakta ve yoksulluk zamana ve mekâna göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır. İnsanların temel gereksinimlerini karşılama olanağına sahip bulunmaması ve kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarına sahip olamaması şeklinde tanımlanabilecek yoksulluk olgusu, işsizlik, yoksunluk, ayrımcılık, sosyal dışlanma gibi olgularla hem iç içe hem de etkileşim içindedir. Yoksulluğa karşı mücadele çok boyutlu bir çabayı gerektirir; bu yüzden ekonomik ve sosyal politikaların uyum içinde olması gerekmektedir. Bu çalışmada, yoksulluk olgusu, yoksulluk kavramı ve kapsamı ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, yoksulluk teorileri, yoksulluk türleri, mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk.

POVERTY AS A SOCIAL PHENOMENON

Abstract : Poverty is one of the biggest social problems of the world today and it is one of the leading problems that both developed and underdeveloped countries face. There is not a clear definition of poverty that is accepted by everyone in the literature and it is defined in different ways depending on place and time. The phenomenon of poverty which can be defined as not having opportunities to get basic needs and minimum living standards is both intertwined and in interaction with the concepts of unemployment, deprivation, discrimination, and social exclusion. The struggle against poverty requires a multidimensional effort; therefore economic and social policies should be in coordination with each other. In this study the phenomenon and concept of poverty and its elements are evaluated.

Keywords: Poverty, theories of poverty, types of poverty, absolute poverty, relative poverty

Giriş

Tarihinin her döneminde üretim güçsüzlüğü biçiminde ortaya çıkan yoksulluk, bütün toplumların karşı karşıya olduğu sorunların başında gelmekte ve dünyanın neresinde olursa olsun her ülke yoksullukla savaşmak zorunda kalmaktadır. Aslında küresel bir sorun olan yoksulluk, hemen hemen bütün ülkeleri yakından ilgilendiren bir konudur. Bu sorunu gelişmiş ülkeler dahi tamamen ortadan kaldıramamış değildir. Ancak, bu ülkelerde sosyal politika araçlarının etkin bir şekilde uygulamaya konulması ile yoksulların en azından daha da yoksullaşmasına mani olunmakta ve kendilerine asgarî seviyede de olsa sosyal yönden kabul edilebilir bir hayat standardını yakalama fırsatı verilmektedir.

Yoksulluğun kavramsal mahiyeti ve boyutu toplumların farklı sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerine göre değişebilmekte ise de hayatî sosyal risk taşıması açısından onun bütün toplumların en önemli ortak sosyal sorunlarından biri olduğu söylenebilir. Yoksulluk denilince aklımıza çoğu zaman zenginliğin karşıtı olan fakirlik, yani sefalet, açlık, yokluk, muhtaçlık, hayatla sürekli mücadele, hayatta kalabilme savaşı, temel ve zorunlu ihtiyaçları yeterince karşılayamama, yeterli varlığa sahip olamama ve gelirden mahrum olma gelmektedir.

Yoksulluğu sadece maddî kriterler çerçevesinde açlık/fakirlik sınırının altında sürdürülen bir hayat olarak algılamamak gerekmektedir. Geniş anlamda düşünüldüğünde yoksulluk; kişi başına düşen milli gelirin azlığının yanında, ortalama ömür, okuma yazma

* Yrd.Doç.Dr.,Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, akmuammer@hotmail.com

oranı, beslenme, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve temiz içme suyundan mahrum olma durumları da göz önünde tutulmalıdır.

Küreselleşme olarak adlandırılan dünyadaki değişim sürecinin belki de en önemli sorunlarından birisi yoksulluk ve gelir eşitsizliğidir. Bu bağlamda gelişmişlik sorunu, bir yoksulluk sorunudur ve gelişemeyen/azgelişmiş ülkelerin en temel özelliği onların yoksul olmalarıdır denilebilir. Yoksulluk sorunu, ekonomik büyüme ve kalkınma ile doğrudan ilişkili görülmekle birlikte, ekonominin büyümesi yoksulluk sorununun kendiliğinden çözülebileceği anlamına da gelmemektedir. Çünkü dünya üzerinde ekonomik büyümenin gerçekleştiği bazı bölge veya ülkelerde yoksullaşmanın da arttığı durumlarla karşılaşılabilir.

Toplumların ekonomik ve sosyal yapılarında sanayileşme ile beraber birtakım değişiklikler olmaktadır. Bu değişimin hızı ve oluş biçimi ülkeden ülkeye, toplumdan topluma ve hatta bölgeden bölgeye değişmektedir. Bu değişimde; toplumların kültürel zenginlikleri, zihin dünyası, ekonomik yapısı, doğal kaynaklara sahipliği, gelişmişlik seviyesi, insan gücü nitelikleri, toplumsal potansiyeli, dinsel inançları, etnik yapıları vb. gibi toplumsal özellikleri önemli belirleyici etkenler olmaktadır.

Yoksulluk Olgusu

Toplumsal bir olgu olarak yoksulluğun çok yönlü boyutunun olması onun net sınırlarının belirlenebilmesini zorlaştırmaktadır. Bu olgunun tanımı ve sınırları toplumların gelişme düzeyleri ve tüketim ölçeklerine göre değişebildiği için ortak bir tanıma varmak güçleşmektedir. Örneğin herhangi bir toplum için kabul edilen yoksulluğun sınırı bir başka toplum için zenginliğin ölçütü olarak kabul edilebileceği gibi, yoksul bir toplum için zenginlik ölçütü, zengin toplumların yoksulluk sınırlarının bile çok altında kalabilmektedir. Bu bağlamda Simmel, yoksulu bir toplumsal tip olarak ele alır; yoksulluğu ise nicel bir durum olarak kendi içinde tanımlanamaz, ancak özgül bir durumdan kaynaklanan toplumsal tepki açısından tanımlanabilir benzersiz bir sosyolojik fenomen olarak kabul eder (Erdoğan, 2001:9).

Gordon Marshall, Sosyoloji Sözlüğü'nde yoksullaşmayı ekonomik krizden kaynaklanan bir sorun olmanın ötesinde toplumdan soyutlanmayı ve toplum dışına itilmeyi içeren bir kavram olarak açıklamıştır. Yoksullaşmayı, mutlak ve görelî olmak üzere iki şekilde izah eden yazar, mutlak yoksullaşmayı günlük olarak harcanması gereken kalori miktarının karşılanması yanı sıra bir insanın çağdaş gereksinimleri olan barınma, eğitim, sağlık gibi temel kültürel ve toplumsal isteklerin getirdiği ihtiyaçlardan mahrum kalmak; görelî yoksullaşmayı ise başkaları ile karşılaştırıldığında onlarda bulunan herhangi bir şeyden yoksun olma olarak ifade etmiştir (Marshall, 1999:825).

Yoksulluk yeni bir konu değildir ve konuya ilginin kökeni 17. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Fakat kitlesel yoksulluk olarak nitelendirilen yoksulluğun yaygınlaşması ve süreklileşmesi 18. yüzyılın ortalarından itibaren gözle görülür biçimde artmıştır (Şenses, 2006:32). 20.yüzyılın sonlarında yoğun olarak yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal krizler ile birlikte yoksulluk, giderek daha da yaygınlaşmıştır. Küreselleşmenin diğer bazı etkileri ile birlikte yaşam standartları ve fırsatlarında yaşanan gerilemeler yoksulluğu küreselleştirmiş, insan hak ve gereksinimlerindeki yoksunlukları çeşitlendirerek artırmıştır (Burkett, 1990:22).

Çok boyutlu bir kavram olan yoksulluk zamana ve mekâna göre değişebilen bir durumdur. Yoksulluk, yalnız gelire veya başka bir değişkene göre tanımlanır veya değerlendirilirse varılacak yargı eksik kalacaktır. Yoksulluk, ekonomik bir kategori olmanın

ötesinde, kişilerin içinde yaşadığı, anlamlandırdığı, başa çıkmak için çeşitli yollara başvurduğu toplumsal bir durumdur (Erdoğan, 2002: 9-10).

Yapılan çalışmalar incelendiğinde yoksulluğun on bir tane anlam kümesini içerdiği görülmektedir. Bunlar ihtiyaç, yaşam standardı, kaynak yetersizliği, temel güvenlik eksikliği, yetki eksikliği, çoklu yoksunluk, yoksun bırakma, eşitsizlik, sınıf, bağlılık ve kabul edilmeyen ekonomik güçlüktür (Gordon ve Spicker, 1999:150-157). Bu anlamlandırmaların her birinin yoksulluğa bakışta farklı yaklaşımlara gönderme yapmakta olduğu görülmektedir.

Maddi ve çoklu yoksunluk (mahrumiyet) olarak ele alınan diğer bir tartışma alanı, yoksulluğun maddi olarak tanımlanıp tanımlanamayacağıdır. Bazı sosyologlar (Haralombos ve Halborn, 1995: 124-125) yoksulluğu sadece maddi yoksunlukla (mahrumiyetle) sınırlandırırken, bazıları ise çoklu yoksunluğu (mahrumiyeti) dile getirmektedirler. Çoklu mahrumiyeti ele alırken eğitim başarısı, uygun olmayan çalışma ortamı ya da güce sahip olmamanın yoksulluğun görünüşleri olabileceği ve bu durumların hiçbirinin bireyin geliri ile doğrudan ilişkili olmadığı belirtilmektedir.

Yoksulluğun, genel olarak tüm ülkelerde var olan bir ekonomik hastalık olmakla beraber, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha ciddi boyutlarda olduğu söylenebilir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yoksulluğun iki temel özelliği gözlenmektedir. Birincisi, bu ülkelerdeki milyonlarca insan yoksul doğmakta, yoksul yaşamakta, yoksul ölmekte ve yoksulluğu çocuklarına devretmektedir. İkincisi, bu ülkelerde yaşanan yoksulluğu aşmak çok zordur. Çünkü bu ülkelerdeki yoksullar ya coğrafi olarak ya da fiziksel güvenlik anlamında ulaşılabilirliği çok zor olan bölgelerde yaşarlar. Ayrıca bu insanların diğer insanlarla bir araya gelmelerini engelleyen güçlü akrabalık bağları gibi sosyal kurumlar vardır (Hulme ve Shepherd, 2003:417). Bu durum onların ekonomik alternatifleri ve diğer fırsatları değerlendirmelerini engellemektedir.

Hobsbawm'a göre, yoksul toplumun temel görünümü, insanların büyük bir oranda ve belirsiz şekilde "kayıt dışı" ya da "paralel" ekonomiye kaymaları olarak ifade edilmektedir. Böyle bir ekonomik yapı içinde yer alan erkekler, kadınlar ve çocuklar, kimse nasıl olduğunu tam olarak bilmesede, küçük işler, hizmetler, geçici işler, küçük çaplı ticari faaliyetlerle yaşamlarını sürdürmeye çalışırlar. (Hobsbawm, 1996:470)

19. yüzyıldan itibaren üç tarihsel yoksulluk sürecinin yaşandığını belirtmek yerinde olacaktır. Bu yoksulluk süreçleri şöyle sıralanabilir: 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında işçi sınıfı yoksulluğu, daha sonra 1945-70 döneminde yükselen refah düzeyinden pay alamayan (daha çok azınlıklar olmak üzere) "yoksulluk cepleri" ortaya çıkmıştır ve son olarak küreselleşmeyle bağlantılı olan günümüzdeki yoksulluk görülmeye başlamıştır (Cheal, 1996:26).

Yoksulluğun ölçümünde tek ölçüt ve yaklaşımın bulunmaması, yoksulluk olgusunun kavranmasını güçleştirmektedir. Yoksulluğun ölçümünde başlıca iki yaklaşımdan söz etmek mümkündür (Aktan ve Vural, 2002): Doğrudan yaklaşım (temel ihtiyaçlar yaklaşımı) ve dolaylı yaklaşım. Doğrudan yaklaşım, ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığı saptanarak gözlemlenen durum ile normatif durumun her bir ihtiyaç ya da kişi açısından kıyaslanmasıdır. Dolaylı yaklaşımda ise, hane halkının sahip olduğu kaynakların temel ihtiyaçların karşılanmasında kaynakların bileşimi ve büyüklüğüyle karşılaştırılması esas alınmaktadır. Hane halkı ya da bireyin yoksul olup olmadığının belirlenmesine ilişkin değişik ölçüm yöntemleri bulunmaktadır. Bu yöntemlerden bazıları alınması gereken kalori miktarına, temel gereksinimlere ve gıda harcamaları gibi temel zorunlu ölçütlere, bazıları ise toplumun ortalama gelirinin altında kalınmasına, hane halkının ve bireylerin tükettikleri kalori karşılaştırılarak

belirlenen oranın altında bulunmasına ve bireylerin kendilerini yoksul gördükleri yoksulluk sınırının altında saymalarına dayandırılmaktadır (Ökten ve Kale, 2009:64-67). TÜİK, 2002 yılından itibaren yoksulluk sınırı yöntemlerine göre, bireylerin yoksulluk oranlarını değerlendirmekte ve sonuçlarını açıklamaktadır. Bu analizlerde yoksulluk sınırı ve oranları, tüketim harcamaları üzerinden belirlenmekte ise de, yoksulluk analizlerinde dikkate alınan refah seviyesi ölçütü, tüketim harcamaları kadar bireylerin gelir düzeylerine dayanmaktadır (Kızılgöl, 2008: 82).

Yoksulluk Teorileri

Yoksulluğun genel olarak üç şekilde ele alınması yaygındır. Bunlardan ilki, kalkınma projeleri içerisinde Dünya Bankası'nın yoksulluğu azaltma girişimleri; ikincisi, daha çok siyasi boyutta yoksulluğu eşitsizlik sorununa kaydırarak gelir dağılımındaki eşitsizlik vurgusu; üçüncüsü ise, sosyolojik ağırlıklı bir yorum çerçevesinde yoksulluğun nedeninin, yoksulların kendilerinde aranması gereken bir kimlik sorunu olduğunu öne süren yaklaşımdır (Lautier,1998:111-112).

Bu bağlamda, yoksulluğun incelenmesine yönelik yaklaşımlar genel olarak aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir. Bunlar: a) Bireysel ve kültürel teorilerde yoksulluk yaklaşımı: Bu yaklaşım 19. yüzyılda oldukça popüler olmuştur ve yoksulluğu yoksulun kusuru olarak görmektedir. b) Underclass (sınıf bile olmayanlar) ve yoksulluk yaklaşımı: Son yıllarda kullanılan tabakalaşma ile ilgili bir yaklaşımdır. Sınıf dışı'nın (underclass) üyeleri sadece toplumun en yoksul üyeleri değildir, aynı zamanda yaşam tarzları bir yoksulluk tipi içermektedir. Bu grupta, daha ziyade gelişmiş toplumlardaki dışlanmış ve marjinal kalmış gruplar ele alınmaktadır. c) Çatışmacı ve fonksiyonalist teorilerde yoksulluk: Eşitsizlik ve yoksulluğun fonksiyonalist modeli izlendiğinde, toplum içinde bireylerin sosyal rolleri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Buna göre, bazı hünerli insanlar oldukça önemli roller, prestij, yüksek gelir ve arzu edilen kaynaklara sahipken, bazı bireylerin üstlendikleri roller toplum genelinde bilgi gerektirmeyen ve prestiji olmayan, daha az ekonomik geliri olan rollerdir. Çatışmacı teorisyenler için ise yoksulluk ve eşitsizlik, çoğu toplumda diğer birçok sosyal problem gibi, güç yapısının sonuçlarıdır. Tüm toplumlarda, güç kontrolüne sahip grup ya da kısımlar ekonomik, politik ve diğer önemli tüm aktivite kaynaklarını kullanmaktadırlar (Soroka ve Bryjak, 1995:186-187).

Townsend daha ayrıntılı olarak şu teorilerden söz etmektedir: a) Azınlık grupları teorisi: Yoksul insan gruplarının karakteristiklerini tanımlayan bu teori, yoksulluk konusundaki ilk ampirik çalışmaların orijinini oluşturur. b) Yoksulluk alt kültürü ve mahrumiyet devri: Meksika, Porto Rico ve New York'ta Oscar Lewis'in çalışmalarıyla gelişmiş olan bu teori, özellikle antropolojik ve sosyolojik çalışmalar tarafından kullanılmaktadır. Toplumun en yoksul kesiminin alt-toplum ya da alt-kültür olduğunu ileri süren Lewis, aile ve birey düzleminde konuyu ele alırken yaşam döngüsünü irdelemektedir. Bu kültür, yoksulluğu yeniden üreten ve içinde yaşadığı toplumsal formasyondan ayrı olarak düşünülebilecek değer, anlam ve pratiklere gönderme yapmakta olup, yoksulluğu kadercilik, tembellik ve şiddet gibi patolojilerle ele almakta ve bu durumdan yoksulların kendilerini sorumlu tutmaktadır. Diğer taraftan yoksulluktan kurtulmak için geliştirilen kültürel savunma mekanizmalarına da değinmektedir (Townsend,1993:96-98)

Yoksulluğun incelenmesinde Townsend, 'Alternatif Bir Yapısal Yaklaşım' ortaya koymaktadır. Ona göre alternatif bir yaklaşım küresel, kurumsal ve sınıf temelli olmalıdır.

Yine ona göre, eğer farklı ülkeler arasında yoksulluk çeşitliliği açıklanabilirse, sadece gelir eşitsizliği oldukça kapsamlı olarak açıklanmış olmaz. Çünkü ulusal kültür ya da yaşam tarzlarının kuruluşunun gelişimi devam etmektedir. Burada yaşam tarzları ve kültürel farklılıklara yapılan vurgu, o toplumun ya da topluluğun yapısını anlamak için önemlidir (Townsend, 1993:101)

Ayrıca yoksulluğa makro ve mikro boyutta da bakılabilir. Ritzer, yoksulluğun mikro düzeyde etkileri olarak, sosyal psikoloji, psikoloji ve yoksulluk psikolojisini ele alırken; sosyolojik düzlemde yoksulluğun kapitalizmin temel yapısı içinde inşa edildiği vurgusunu yapmaktadır (Ritzer, 1986:68).

Amartya Sen ise, yoksulluğu “genel kabul gören bir hayatın gerektirdiği asgari ihtiyaçlar için gerekli gelir düzeyine sahip olmamak” şeklinde tanımlayan geleneksel görüşlerin aksine, yoksulluğu anlamak için insanların “ne yapıp yapamadıkları ve ne olup olmadıklarına” bakılması gerektiğini savunarak “*yapabilirlikten yoksunluk teorisi*”ni geliştirmiş ve yoksulluğun anlaşılmasında yeni bir çerçeve ortaya koymuştur (Amartya, 1982:28). Bu yaklaşımda yoksulluk, standart yoksulluk ölçütü olan gelir düzeyi yerine “kabul edilebilir bir hayat düzeyine ulaşmak için gerekli temel yapabilirliklerden yoksun olma” (Amartya,1992:109) olarak tanımlanmaktadır. Gelir düzeyinin temel odak noktası olarak kabul edilmemesi, gelirin yoksulluk üzerindeki etkisinin yadsındığı anlamına gelmez. Ancak gelir düzeyi, yapabilirlikten yoksunluk yani gerçek yoksulluk üzerinde etkin olan faktörlerden sadece biridir. Yapabilirlik yaklaşımının gücü, gelir ve servet düzeyinin, kişinin refahını anlamak için yeterli olmadığı fikrinde yatmaktadır. Sen, yoksulluğun doğasının anlaşılabilmesi için eylemlilik ve aktivite fikrine odaklanan bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu görüş, gelirin kendi içinde bir amaç olamayacağı, kişinin refahı için ancak bir araç olabileceğini savunan Aristotelesçi bir perspektifi benimser: “Servet sadece başka bir amaca hizmet eder, her zaman başka bir şey için yararlıdır” (Amartya, 2000:14).

Bir başka yaklaşım ise, çağdaş sosyal yaşam içinde yeni doğan durumlara cevap vermeye teşebbüs etmekte olan “Eleştirel Modern Teori” dir. Cheal’e göre eleştirel modern teori, insanların bugün nasıl yaşadıkları ve çalıştıkları sorusundan hareketle, risklerin artarak yayıldığı modern sosyal yaşamı betimlemektedir. Eleştirel modern teorinin yoksulluğa bakışında önemli iki alan fırsatlar ve riskler alanıdır. Hiç kimse yaşamı içerisinde karşılaştığı durum ve koşulların tamamını kontrol edemez. ‘Risk toplumu’nda emek piyasası içerisinde yoksulluk problemi işsizlik tehlikesiyle ilişkilendirilmektedir (Cheal,1996:178-179).

Çok genel olarak ele alınan yoksulluk üzerine geliştirilen teorilerin, sosyal gerçekliğe bakış tarzlarındaki farklılık çerçevesinde yoksulluğu irdeledikleri görülmektedir. Sosyolojik bağlamda yoksulluğu ele alacak olan yaklaşım ya da yaklaşımların, bütüncül bir bakış açısıyla makro ve mikro boyutları ve bunlar arasındaki ilişkiyi gözden kaçırmayacak olan eleştirel bir çerçevede olmasının, sosyal gerçekliği daha iyi açıklayacağı düşünülmektedir.

Yoksulluk ve Kaynağı

Lewis, yoksulluğun kaynağına ilişkin kuramlardan en etkililerinden birisini ortaya atarak, yoksulların “*yoksulluk kültürü*”ne sahip bulduklarını ileri sürmüştür. Ona göre yoksulluk, bireysel yetersizliklerden değil, daha geniş bir toplumsal ve kültürel atmosferden kaynaklanmakta; “*yoksulluk kültürü*” ise, kuşaktan kuşağa aktarılan ve azla yetinilen bir davranış biçimi olarak görülmektedir (Giddens, 2005: 314).

Yoksulluk tek başına bir sorun veya bir sorunun sonucu da değildir. Bauman’a göre; “geçmişten miras alınan, bir nesilden diğerine aktarılan, “klasik sefalet”in, sanayileşmiş

ülkelerdeki güçlü ekonomik büyümeye karşın devam etmesi ve buna, içinde yaşadığımız hızlı değişim çağına mahsus olan ve eşi benzeri görülmemiş boyutta yeni fenomenler eklendi. Bunlar, bireyleri ya da tüm aileleri sefalet ve sık sık sokaklara savuran talihsizlikler zinciri, birikimleri oldular: iş ve gelir kaybı, boşanma, ayrılık, evsizlik. Bu zincirin sonucu toplumdan dışlanmadır; sosyal etkileşim ve ilişkilerden soyutlanma, referans noktalarının yokluğu, insanın geleceğe dönük proje yapamaması...” (Bauman, 1999:135) yoksulluğun beraberinde getirdikleridir.

İktisat ağırlıklı yoksulluk değerlendirmeleri, yoksulluğun nedenlerine ilişkin olarak cari gelirin ötesinde siyasal ve sosyolojik unsurlar olan hane halkının servet durumuna ve üretim faktörlerinin mülkiyet yapısındaki eşitsizliklere büyük ölçüde duyarsız kalmaktadır. Oysa bu tür olanaklara başvurma imkânından yoksun olanların gelir ve istihdam dalgalanmaları, şiddet, doğal afetler gibi dışsal etmenlerin etkisi ile yoksullaşma olasılıkları oldukça yüksektir (Şenses,2002:207).

Yoksulluk kaynakları arasında; adaletsiz bir vergi sistemi, yüksek faiz ve rant ekonomisi, doğal afetler, çalışamayacak durumdaki çok sayıda özür, bireyler arasındaki yetenek farklılıkları, miras yoluyla elde edilen gelirler, piyasada tekelleşmenin olması, devlet teşvikleri, enflasyon, işsizlik vb. gibi faktörler de bulunmaktadır (Aktan, 2002). Hızlı nüfus artışı, yaşanan göçler, kentleşme, yaşlı nüfusun artması, ayrımcılık gibi *demografik ve toplumsal nedenler*; iklim koşulları, doğal yıkımlar gibi *coğrafi nedenler*; savaşlar gibi *siyasal nedenler* ayrık tutulacak olursa, yoksulluk, çoğu kez *ekonomik yapının işleyişindeki aksaklıktan* kaynaklanmaktadır (Altan, 2004: 148). Adalet sorunu paylaşım sorunu kadar eskidir... Adalet, paylaşma gereksiniminin fark edilmesiyle başlar. En eski yasa paylaşmayı düzenleyendir; bugün hâlâ en önemli yasa budur ve odağında faaliyet gösteren insan cemaatini ve genel olarak da insanın varoluşunu taşıyan bütün hareketlerin temel ilgi alanı olarak kalmıştır. Adalet herkesin yeterince yiyeceğinin olmasını gerektirir. Ama aynı zamanda herkesin üretimine katkıda bulunmasını da gerektirir (Canetti,1998:189).

Dünya’da yoksulluğu etkileyen en önemli etkenler olarak şunlar verilmektedir. Malzeme yoksunluğu (gıda, yiyecek ve içecek maddeler, yakacaklar, elbise vb. hayatın idamesi için gerekli olan ihtiyaçlar); ücretsiz veya ikame edilmiş kamu hizmetlerinden yoksunluk (sağlık, yol, eğitim, altyapı, ulaşım, konuta katkı hizmetleri gibi); servet ve gelir yoksunluğu. (Wallace ve Wolf, 2004:103)

Yoksulluğun başlıca nedenleri; (1) sel baskını, fırtına, dışlanmışlık, yönetim kalitesi, mülkiyet hakları ve bu hakların yürütülmesi ile ilgili *bölgesel düzeydeki özelliklere*; (2) yol, su, elektrik gibi altyapı hizmetleri ile eğitim, sağlık gibi klasik hizmetlerin sunumu, piyasalarla etkileşim ve toplumsal ilişkilerden kaynaklanan *toplumsal düzeydeki özelliklere*; (3) hane halkının büyüklüğü, yaş yapısı, cinsiyet oranı, çalışma durumu, çalışma yoğunluğu ve mülkiyete sahiplik, beslenme, eğitim ve barınma durumu ile ilgili *hane halkı ve bireysel özelliklere* dayanmaktadır (Houghton ve Khandker, 2009: 145).

Lewis ise “yoksulluk kültürünü kendi başına bir alt kültür” ve “kendisini çevreleyen ulusal kültürü etkileyen dinamik bir faktör” olarak değerlendirmekte, yoksulların yaşam biçiminin kendi içinde bir değeri olduğunu ortaya koymaktadır. Lewis, yoksulluk kültürünün kuşaktan kuşağa aktarıldığından yola çıkarak, umutsuzluk, bağımlılık ve alt sınıfa ait olma gibi duyguların çocuklara devredildiğini, dolayısıyla yoksulların, koşulların değişmesiyle ortaya çıkan olanaklardan tam olarak faydalanamadığını belirtmektedir. (Wedel, 2001:15-16)

Yoksulluk Türleri

Yoksulluk türleri, yoksullara bakış açılarına göre farklı değer yargılarına sahip toplumsal yapılar ve zamanlar içinde oluşabilecek *çok sayıda kavramı ve buna dönük tanımları* barındırır da asıl zorluk, bunlar arasındaki farklılıkları ve ilişkileri ortaya çıkarmakta yaşanmaktadır (Şenses, 2006:146). Yoksulluğun tanımına ilişkin çeşitli yaklaşımlar mevcut olmasına rağmen mutlak yoksulluk ve görel yoksulluk kavramlarının biraz daha öne çıktığı görülmektedir. *Mutlak yoksulluk*, herhangi bir kişinin varlığını sürdürebilmesi ve en temel gereksinimlerini karşılayabilmesi için gerekli gelir düzeyine sahip olmaması olarak; *görel yoksulluk* ise, herhangi bir bireyin belirli bir yaşam düzeyine sahip olarak yaşamını sürdürebilmesi için gerekli toplu taşıma, içme suyu, sağlık, eğitim ve kültürel etkinlikler gibi mal ve hizmetleri karşılayacak gelir düzeyinin altında gelire sahip olması durumunda, üstüdekilere göre yoksul kabul edilmesi şeklinde tarif edilebilir (Sallan Gül, 2002:108-109).

Dünya Bankası günde iki doların altında gelir elde edenleri görel yoksul, bir doların altında geliri olanları mutlak yoksul (açlık sınırının altında) olarak nitelendirmektedir (World Bank, 2001:17). Bugün yaşam beklentisi, bebek ölüm oranı, açlık, kötü beslenme, kişi başına düşen toprak, okuryazarlık oranı, eğitim düzeyi gibi göstergeler, refah/yoksulluk göstergeleri olarak öne çıkmıştır (Şenses, 2002:97).

“Mutlak” ve “görel” yoksulluk türlerinin gelire, diğer yoksulluk türlerinin ise gelir yanında bireylerin ihtiyaç duydukları toplumsal eksikliklere dayandıkları söylenebilir. “*Mutlak Yoksulluk*”, hane halkı ya da bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari bir gelire sahip olmaması; temel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli mal ve hizmetten yararlanamaması ya da asgari tüketim düzeyinden mahrum kalması durumudur. “*Görel Yoksulluk*” ise, bireylerin toplumun ortalama refah düzeyinin altında kalması ya da diğer bireylere göre ortalamanın altında bir gelire sahip olması durumuyla açıklanabilir. Bununla bireyin ya da hane halkının içinde bulunduğu bir toplumsal ortam içinde diğerlerine göre ortalamanın altında kalması, tartışılabilir bir görelilik taşımaktadır. Halbuki, “*Mutlak Yoksulluk*”ta birey ya da hane halkının temel gereksinimleri karşılanamazken; “*Görel Yoksulluk*”ta birey ya da hane halkının, toplumda yaratılmış refaktan yeterince yararlanamaması söz konusudur.

Mutlak ve görel yoksulluk yanında çok sayıda yoksulluk türleri ve buna bağlı tanımların olması, yoksulluğun anlaşılmasını giderek güçleştirmektedir. Bu tanımlardan bazıları şunlardır: (1) “*İnsani Yoksulluk*”, geliri tek başına esas almayan, temel insani ihtiyaçlardan yoksun kalınması durumudur. BM Kalkınma Programına (UNDP) göre yoksulluk, yalnız kişilerin gelir düzeyindeki azalma değil; hastalık, cehalet, temel sosyal hizmetlerden mahrum kalma; kısaca insan yaşamını etkileyen çok boyutlu bir kavram (UNDP, 2008) olarak kabul edilmiştir. (2) “*Küresel Yoksulluk*”, dünyada liberal politikalar çerçevesinde, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yoksulluğunun giderek artması, ülkeler ve kişiler arasındaki gelir dağılımı uçurumunun sürekli artmaya devam etmesi olarak tanımlanmıştır. Küresel yoksulluk, Birleşmiş Milletler tarafından da önemli bir sorun olarak algılanmakta ve BM’ye bağlı bazı örgütlerin bu yönde çalışmaları bilinmektedir. BM New York’ta üye 189 ülkenin devlet ya da hükümet başkanlarının katılımı ile 6-8 Eylül 2002 tarihinde “Milenyum Zirvesi” (Binyıl Zirvesi) adı ile bir zirve düzenlemiş ve 2015 yılına kadar ulaşılması hedeflenen sekiz amaç belirlemiştir. Birinci ve öncelikli amaç “yoksulluk ve açlığın azaltılması” olarak belirlenmiştir. Bildirge ile adeta insanların yaşadığı, aşırı yoksulluktan kaynaklanan onur kırıcı ve insanlık dışı koşulların ortadan kaldırılması taahhüdü

yapılmaktadır. (3) “Öznel Yoksulluk”, toplumun kendisinin yoksulluğu belli asgari yaşam koşullarının altında kabul etmesi konusundaki değer yargılarından oluşan bir yaklaşımdır. (4) “Kentsel Yoksulluk” ise, genel anlamda kentte yaşayan bireylerin kentteki eğitim, sağlık, barınma, güvenlik gibi kentsel hizmetlerden yeterince yararlanamaması ve kentin belli kaynaklarından yoksun kalınmasıdır. (5) Bireyler ya da aileler belli dönemlerde yaşamın her alanında, yoksunluğu değişik boyutlarıyla tecrübe etmektedirler. Bu çerçevede yoksulluk, tüm yaşam alanlarında yaşanılabilen karışık bir ağ gibi oluşan *çoklu yoksunluk* olarak ifade edilmektedir (Gordon ve Spicker, 1999:153-154). (6) Dünya Sağlık Örgütü’nün tespitine göre; olağanüstü yoksulların durumlarının beş yıldan daha fazla devam etmesi ve durumlarının düzeltilmesinin imkânsız olması halinde bu yoksulları “*kronik yoksul*” olarak tanımlanmıştır (DTP,2001:106). Kronik yoksullar ne kadar çalışırsa çalışsın, bunların yaşam standartlarını yükseltmek bir yana değiştirmeye hatta iyileştirmeye hiç olanak bulunmamaktadır.

Townsend (1993:93) mutlak/maddesel yoksunluk olarak beslenme, giyinme, barınma, fiziksel ve zihinsel sağlık, ev gereçleri, çevre, yerleşim, ücretli ve ücretsiz çalışmayı; görelî/sosyal yoksunluk olarak çalışma hakları, aile faaliyetleri, topluluk içinde bütünleşme, sosyal kurumlardan faydalanma, eğlence ve eğitimi almaktadır. Çoklu yoksunlukta ise, sayılan tüm bu göstergelerin birlikte ve ilişki içersinde nesnel boyutlarını ele almaktadır. Townsend çoklu yoksunluktan bahsederken, yoksul alanlara da gönderme yapmaktadır. Yoksunluğun birçok görünümünün sergilendiği bu alanlarda, düşük gelirli olan, olumsuz koşullarda çalışanların ve işsizlerin yaşadıklarını, bununla birlikte oturdukları evlerin ve çevrenin olumsuz koşullarda olduğunu belirtmektedir.

“*İnsani yoksulluk*”, yoksulluk türleri/biçimleri ele alınırken ortaya konan diğer bir kavramdır. Bu kavramın temel çıkış noktası, yoksulluğun sadece bir mal ve mülk yokluğu olmaması; bunun yanında yaşanabilir hayat imkânlarının da mevcut olmamasıdır (Şenkal, 2005: 395). Yoksulluğun bir diğer türü, “*çalışan yoksulluk*”tur. Çalışan yoksulluk, kalkınma hızı sonucunda yoksulluğun kendiliğinden azalmasının söz konusu olmamasının bir göstergesi olarak ortaya konmaktadır (İnsel, 2001: 63). Uluslararası Çalışma Örgütü’ne (ILO) göre çalışan yoksulluk, “çalışan ancak çalışması karşılığında elde ettiği gelir, kendisini ve ailesini günlük 1 dolar ya da 2 dolar olarak belirlenen yoksulluk sınırının üzerine çıkarmaya yetecek düzeyde bulunmayan insanları” kapsamaktadır (Aldemir, 2007: 760).

Diğer bir yoksulluk türü, yaşanan yerlere göre yapılan bir değerlendirme olarak “*kır-kent yoksulluğu*” kategorisinde ele alınmaktadır. Kır yoksulluğu özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik dönüşümlerin bir ürünü olarak tarım sektöründeki çözülme sonucu gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşümüne dayanmaktadır (DPT,2001: 105). Kentsel yoksulluk ise, kentleşmenin yaygınlaşması ve bireyselleşimin hakim hale gelmesi ile tarif edilen sanayi toplumlarının gelişimi ile ortaya çıktığı belirtilen yoksulluk sorununun (Mingione,2006: 261) kent ayağı konumundadır. Buna göre kent yoksulluğu, sadece kent ve bölgesinin belirli kaynaklarından yoksun olma olarak ifade edilmemekte, ayrıca kentin görelî dengesizliği, düzensizliği ve bozulmuş işlevselliği olarak anlaşılmaktadır (Özcan ve Karakılıçık, 2007:441).

Kır-kent denklemi çerçevesinde değerlendirilebilecek fakat kendine has bir yapısı olan diğer bir yoksulluk yaklaşımı, “*nöbetleşe yoksulluk*” kavramsallaştırması ile ifade edilmektedir. Nöbetleşe yoksulluk, “her türlü yerel kaynaktan beslenen ilişki ağları sayesinde, kent yoksullarının yasama stratejileri oluşturmaları, bu stratejilerin kendilerinden sonra gelenlerin sırtında yürütülmesi ve yoksulluğun bir şekilde onlara devredilmesi” olarak tarif edilmektedir. Başka bir ifade ile nöbetleşe yoksulluk, kente göç edenlerin kendi aralarında

kurmuş oldukları bir ortaklıktır (Pınarcıoğlu ve Işık, 2001:32-37). Kırsal yoksulluk, nüfus artışını ve kentlere göçü besleyen bir kaynaktır. Diğer yandan kentsel yoksulluk, çoğu kez kırsal yoksulluğu azaltma stratejilerinin bir sonucudur. Piyasada sapsmalara, tarım kesiminin ve kırsal alandaki insani ve fiziksel altyapının göz ardı edilmesine yol açan kamu politikaları; hem kırsal, hem de kentsel yoksulluğun ortaya çıkmasına neden olan etkenlerin başında gelir.

Kırsal yoksulluğun insan kaynağı, topraksız ve herhangi bir mesleğe yönelik becerisi olmayan işçilerdir. Nüfus arttıkça ve kentleşme süreci hızlandıkça bu kesimin sayısı hızla artmaktadır. Kırsal yoksulluğu artıran temel etkenlerin başında; siyasal dalgalanmalar ve iç çatışmalar, kırsal alanlardaki ikilik, kötü yönetim, kırsal kesimi dışlayan ekonomi ve toplumsal politikalar gelmektedir (Khan, 2000:8).

Yoksulluğa bir diğer yaklaşım biçimi de kendisini “*objektif-subjektif yoksulluk*” şeklinde göstermektedir. Bu yaklaşımın objektiflik ayağında, yoksulluğun neyin ürünü olduğu ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için nelerin gerektiği konusu, önceden belirlenen (normatif) değerlendirmeleri içermekteyken, subjektiflik ayağında ise yoksulluk tarifinde kişilerin tercihleri önem taşımaktadır (Aktan ve Vural, 2002:23). Başka bir ifade ile asgari temel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmadığı konusunda, yoksulların kendi algılarının ön plana çıkması gerektiğini ortaya koyma amacıyla geliştirilen bir yaklaşım olarak subjektif yoksulluk ifade edilmektedir (Tutar ve Demiral, 2007:334).

Yoksulluk türlerini ifade ederken değinilmesi gereken son tür ise, “*gelir yoksulluğu*”dur. Gelir yoksulluğu (*income poverty*), “yaşamı sürdürmek ya da asgari yaşam standardını karşılamak için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumu olarak” (Aktan ve Vural, 2002:27) tanımlanmaktadır.

Sonuç

Yoksulluk çalışmaları literatüründe yoksulluğu ele alışıdaki ilk problem, mutlak yoksulluk yaklaşımının mı, yoksa görelî yoksulluk yaklaşımının mı seçildiğinin belirlenmesidir. Mutlak yoksulluk kavramına ve sınırına göre, bir toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir ve burada yoksulların görüşlerinin önemi yoktur. Bu yaklaşım yoksulların dışında yapılan değerlendirmelere dayanır. Ancak, yoksulluğu bir eşitsizlik olgusu olarak ele alan ve yoksulların kendini nasıl değerlendirdiklerini öne çıkaran görelî yoksulluk kavramına göre, toplumda her zaman yoksul olan bir kesim olacaktır.

Çok boyutlu bir sorun olan yoksulluk sorunuyla mücadelede yine çok boyutlu bir yaklaşıma ihtiyaç bulunmaktadır. Bu boyutların en önemlisi de istihdamdır. Yoksulluğun nedenleri araştırıldığında, istihdam sorunlarının bu nedenler arasında ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Yoksul insanların kendilerini yoksulluk kısıncından kurtarabilecekleri yegâne varlıkları sahip oldukları emekleridir. Bu önemli değeri emek piyasalarında gereği gibi değerlendirebilmeleri ancak uygulanacak isabetli istihdam politikalarıyla mümkün olabilir.

Yoksulluk sorununun ekonomik büyüme ve kalkınma ile çözüleceği şeklinde bir ön kabulden hareket edilmekte, ekonomi alanında gerçekleştirilecek atılım ve gelişmelerin zenginleşme ve refah artışı sağlayacağı, böylece yoksulluk sorununun kendiliğinden çözüleceği varsayılmaktadır. Oysa yoksulluk yaratılan ulusal değer azlığı kadar, bölüşüm ve dağıtım mekanizmaları ile doğrudan ilgilidir ve tek başına ekonomik gelişme, sorunu çözememektedir. Son derece karmaşık ve çok boyutlu olan yoksulluk, ancak bu çok boyutluluğu dikkate alan politika ve yaklaşımlarla çözülebilir.

Türkiye’de yoksulluk ve yoksunluğun uzun yıllardır devam etmesi bireylerde azla bile değil, adeta yokla yetinmek ve olumsuz şartlara dayanmak için savunma tepkisi geliştirilmesine ve fakirliğin yüceltilmesine, daha sonraları da zenginliğin insanları kötüleştirdiği fikrinin hâkim olmasına sebep olmuştur. Bu mahrumiyetlerin süreklilik kazanması “yoksulluk ve yoksunluk kültürü”nün bir çeşit alt kültür oluşturmaya ve bu kültürün kurumlaşmasına sebep olmuştur.

Türkiye vakit kaybetmeksizin yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği sorunlarının büyüyen önemini kabul etmek ve bütüncül, kapsamlı bir yaklaşımla yoksullukla mücadele konusunda etkin, verimli politikalar üretmek, bu alanda hizmet sunan kurum ve kuruluşlarının kurumsal kapasitesini artırmak durumundadır.

Kaynakça

- Aktan, C. Can ve İstiklal Y. Vural, (2002), “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri** (Ed.:C.Can Aktan), Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Aktan, C. Can, (2002), “Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri** (Ed.:C.Can Aktan), Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Aldemir, S., (2007) ‘Çalışan Yoksul’ Olgusu ve Türkiye İşgücü Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme, **IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı: Küresel Yoksulluk**, Çanakkale, ÇOMÜ Yay.
- Altan, Ö. Zühtü, (2004), **Sosyal Politika Dersleri**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yay.
- Bauman, Z.,(1999),**Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**,çev.: Ü.Öktem, İst., Sarmal Yay.
- Burkett, P.,(1990), “Poverty Crisis in the Tihrd World: The Contradictions of World Bank Policy”, **Monthly Review**, Vol.42, No:7.
- Canetti, E., (1998), **Kitle ve İktidar**, Çev.: Gülşat Aygen, İstanbul, Ayrıntı Yay.
- Cheal, D., (1996), **New Poverty:Families in Postmodern Society**, London, Greenwood Press
- Cheal, D.,(1996), **New Poverty, Families in Postmodern Society**, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press.
- Çiğdem,A.,(2002),“Yoksulluk ve Dinsellik”, **Yoksulluk Halleri – Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi.
- DPT, (2001), **8. BYKP Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayınları, No: 2599.
- Erdoğan, N., (2001), “Türkiye’de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine”, İstanbul, **Toplum ve Bilim**, Sayı:89.
- Erdoğan, N.,(2002), “Giriş: Yoksulları Dinlemek”, **Yoksulluk Halleri – Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri**, Ed.: N.Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yay.
- Giddens, A., (2005), **Sosyoloji**, Yayına Haz.:Cemal Güzel, Ankara, Ayraç Yayınevi.
- Gordon, D., Spicker,P., (1999), **The International Glossary on Poverty**, London and New York, IPSR Books.
- Haralombos, M., M. Halborn, (1995), **Sociology: Themes and Perspectives**, London, Collins Educational Publishers.
- Haughton, Jonathan – Khandker, Shahidur R .,(2009), **Handbook on Poverty and Inequality**, The World Bank Publications, Washington DC.

- Hobsbawm, E., (1996), **Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 (Aşırılikler Çağı)**, Çev.: Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yay.
- Hulme,D., Shepherd, A.,(2003), “Conceptualizing Chronic Poverty”, **World Development**,31(3).
- İnsel, A., (2001), “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri” **Toplum ve Bilim**, (sayı: 89).
- Khan, M. Hasan,(2000), “**Rural Poverty in Developing Countries: Issues and Policies**”, IMF: WP/00/78.
- Kızılgöl, Özlem,(2008), “Yoksulluğun Belirleyicileri: Türkiye Örneği”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, İstanbul, Neşa Ofset, Cilt:45, Sayı:526.
- Lauter, B., (1998), “Güney’de ve Kuzey’de Yoksulluk”, **Üçüncü Dünya’nın Sonu mu?**, der.:Serge Cordellier, çev.:A.İnsel ,B.Gürbüz,A.Akarçay, İstanbul, İletişim Yay.
- Marshall,G, (1999),**Sosyoloji Sözlüğü**,Çev.:O.Akınhay ve D.Kömürcü, Ankara,Bilim ve SanatYay.
- Mingione, E., (2006), “Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele”, Edt.: Buğra, A., Keyder, C., **Sosyal Politika Yazıları**, İstanbul, İletişim Yay.
- Ökten, Z.,ve Kale, T., (2009), “Türkiye’de Bölgesel Yoksulluğun Yapısı ve Yoksulluğa Karşı Politikalar”, **Amme İdaresi Dergisi**, Ankara,TODAİE, Cilt:42, Sayı:3.
- Özcan, A., Karakılçık, Y., (2007), “Kent Yoksulluğunun Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Hareketleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı: Küresel Yoksulluk**, Çanakkale, ÇOMÜ Yay.
- Pınarcıoğlu, M., Işık, O., (2001), “1980 Sonrası Donemde Kent Yoksulları Arasında Güce Dayalı Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği,” **Toplum ve Bilim**, (sayı: 89).
- Ritzer, G., (1986), **Social Problems**, New York, Second Edition, Rondon House
- Sallan-Gül, Songül,(2002), “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Editör: Yasemin Özdek, Ankara, TODAİE Yayını.
- Sen, Amartya, (1992), **Inequality Reexamined**, Massachusetts: Harvard University Press.
- (1982), **Poverty and Famine. An Essay on Entitlement and Deprivation**, NY: Oxford University Press.
- (2000), **Development as Freedom**, NY: Knopf, Borzoi Books Inc.
- Soroka, M.P. ve G.J. Bryjak, (1995), **Social problems: a world at risk**, Boston, Allyn and Bacon
- Şenkal, A., (2005), **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Şenses, F., (2003), “Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz?: Gözlemler ve Öneriler”, **İktisat Üzerine Yazılar I – Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar (Korkut Boratav’a Armağan)**, Der.: Ahmet H. Köse, Fikret Şenses, Erinç Yeldan, İstanbul, İletişim Yay.
- (2006), **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Townsend, P., (1993), **The International Analysis Of Poverty**, Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf
- Tutar, E., Demiral, M., (2007), “Türkiye’de Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’nın Önemi”, **IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildiriler Kitabı: Küresel Yoksulluk**, Çanakkale, ÇOMÜ Yay.
- Wallace R.A., A. Wolf, (2004), **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, çev.: L. Elbuz ve M.R. Ayas, İzmir, Punto Yayıncılık
- Wedel, H.,(2001), **Siyaset ve Cemiyet**, Çev.: Can Kurultay, İstanbul, Metis Yay.
- World Bank,(2001), “**World Development Report 2000\2001: Attacking Poverty**”.